

IN GODS NAAM

EEN HOORCOLLEGE OVER RELIGIE EN GEWELD

door Geert Lernout, Christophe Busch, Paul Scheffer, Patrick Loobuyck en Paul Cliteur

INHOUDSOPGAVE

College 1. Geweld en religie: de heilige teksten, door Geert Lernout

- H1. Enkele definities van religie en geweld
- H2. De moraal van de heilige teksten versus de moderne ethiek
- H3. Universele waarden gelden voor iedereen

College 2. Het pad van radicalisering, door Christoph Busch

- H4. Hoe kijken wij naar terrorisme?
- H5. Radicalisme, extremisme en terrorisme
- H6. Waarom extremisten overgaan tot geweld

College 3. De vrijheid van de grens, door Paul Scheffer

- H7. Het dilemma van de open samenleving
- H8. De zoektocht naar het nieuwe morele midden
- H9. Nadenken over de Europese buitengrens

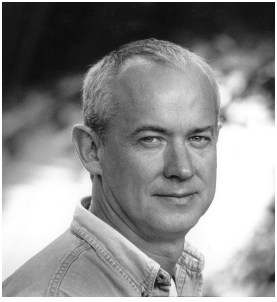
College 4. De lokroep van IS, door Patrick Loobuyck

- H10. Enkele feiten en cijfers over de IS-strijders
- H11. De drijfveren: push en pull factoren
- H12. Wat hebben we geleerd en wat kunnen we er aan doen?

College 5. Een theologie van het theoterrorisme, door Paul Cliteur

- H13. Visies op religieus geweld
- H14. De contouren van het theoterrorisme
- H15. De identificatiecriteria voor religie

Opinieartikelen
Aanbevolen literatuur

GEERT LERNOUT

Geert Lernout doceerde tot voor kort algemene en Engelse literatuur aan de Universiteit Antwerpen. Hij publiceerde boeken en wetenschappelijke artikelen over James Joyce, maar ook over vergelijkende literatuur en editiewetenschap. In het Nederlands publiceerde hij een geschiedenis van het boek, en drie boeken over religie en heilige boeken. Hij vertaalde werk van onder meer Samuel Beckett en James Joyce naar het Nederlands en Hans Lodeizen naar het Engels. Hij is lid van de Academia Europaea en sinds juni 2016 president van de International James Joyce Foundation.

CHRISTOPHE BUSCH

Christophe Busch is algemeen directeur van Kazerne Dossin (Holocaust en mensenrechtenmuseum) en expert dadergedrag bij collectief geweld. Als criminoloog en master in de Holocaust en genocidestudies slaat hij een brug met terrorismestudies en stichtte recentelijk UFUNGU: een netwerk van experts ter bestrijding van radicalisering en polarisering. Hij werkte voorheen als coördinator onderzoek en beleid in de forensische psychiatrie.

PAUL SCHEFFER

Paul Scheffer was onder meer correspondent in Parijs en Warschau. Hij publiceerde in 2007 *Het land van aankomst*, een vergelijkende studie naar immigratie in Amerika en Europa, en in 2013 *Alles doet mee aan de werkelijkheid*, een portret van zijn grootvader, de filosoof en letterkundige Herman Wolf. In datzelfde jaar ging de documentaire *Land of Promise*, die hij samen met René Roelofs maakte, in première op het IDFA. Vorig jaar kwam zijn essay voor de Maand van de Filosofie uit: *De vrijheid van de grens*, dat hij momenteel uitwerkt tot een boek dat in het voorjaar van 2017 bij de Bezige Bij zal verschijnen. Momenteel is Scheffer hoogleraar Europese Studies aan de universiteiten van Tilburg en Amsterdam.

© Keke Keukelaar-AEG

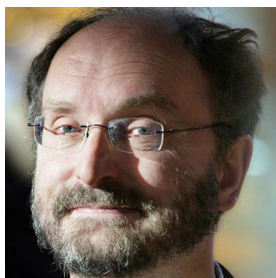
PATRICK LOOBUYCK

Patrick Loobuyck studeerde godsdienstwetenschappen aan de KU Leuven en Moraalwetenschappen aan de UGent. Hij is momenteel als hoogleraar verbonden aan het Centrum Pieter Gillis van de Universiteit Antwerpen waar hij het vak Levensbeschouwing doceert. Hij is tevens als gastprofessor verbonden aan de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschappen van de UGent waar hij onder meer politieke filosofie doceert. Zijn onderzoek focust op religie in de democratische, seculiere samenleving - met bijzondere aandacht voor kerk-staat verhoudingen, John Rawls, Jürgen Habermas, levensbeschouwelijk onderwijs, geschiedenis van tolerantie en liberale neutraliteit.

Hij is de auteur van onder meer deze boeken: *Samenleven met overtuiging(en)* (2015), *De lokroep van IS* (2015), *Meer LEF in het onderwijs* (2014) en *De seculiere samenleving* (2013).

Ook in het publiek debat over levensbeschouwing, onderwijs en democratie is hij

een gewaarde stem. Hij schreef stukken in onder meer Knack, De Standaard, De Morgen en Le Soir en gaf interviews in tal van kranten, op radio en televisie.

PAUL CLITEUR

Paul Cliteur is hoogleraar encyclopedie van de rechtswetenschap aan de universiteit van Leiden. Hij publiceerde *Bardot, Fallaci, Houellebecq en Wilders* (2016) en hij redigeerde samen met Tom Herrenberg, *The Fall and Rise of Blasphemy Law* (2016). Hij is ook presentator voor Café Weltschmerz.

Dit hoorcollege is tot stand gekomen in samenwerking met De Vrijzinnige Dienst van de Universiteit Antwerpen en de Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging.

Humanistische-Vrijzinnige Vereniging

De Humanistisch-Vrijzinnige Vereniging (HVV) is een sociaal-culturele organisatie voor vrijdenkers in Vlaanderen. De HVV verdedigt het recht op vrije meningsuiting en zet zich in voor respect voor de wilsvrijheid van het individu, zoals het recht op abortus en euthanasie. Klik [hier](#) voor meer informatie.

De Vrijzinnige Dienst van de Universiteit Antwerpen

De vrijzinnige dienst organiseert tal van activiteiten die onze blik op de wereld verrijken: tijdens lezingen, debatten, theatervoorstellingen, poëzievoordrachten, filmavonden passeren de meest uiteenlopende maar levensbeschouwelijk relevante onderwerpen de revue. Verder brengen we de studenten graag in contact met gelijkgezinden. Klik [hier](#) voor meer informatie.

Universiteit Antwerpen
Vrijzinnige Dienst

Religie en geweld

door Geert Lernout

Mijn moeder had een jeugdboek van het Davidsfonds met volksverhalen. Een reiziger komt bij een boer met een heel kwade vrouw. Hij vraagt aan de boer waarom zijn notenboom zoveel mooie vruchten draagt: omdat ik de takken hard met een stok ransel. Doe dat dan ook met je vrouw, zegt de wijze bezoeker. Ik weet niet of Vlaamse katholieken hun vrouw nog altijd slaan, maar ik vermoed dat het vandaag minder hard en minder dikwijls gebeurt.

Er is in die zeventig of tachtig jaar iets veranderd. Geweld in allerlei vormen was vroeger algemeen: kinderen sloegen en stampten elkaar en ze werden geslagen door hun ouders. Maar geweld (binnen en buiten het gezin) heeft niet alleen te maken met bloed en blauwe plekken: we weten ondertussen dat ook psychisch geweld diepe wonden maakt.

De wereld is vandaag moreler geworden, we zijn minder tolerant voor alle soorten van geweld en we zijn er ook minder tegen bestand. Daarom houden we een legertje psychologen paraat voor de slachtoffers en zelfs voor de getuigen van geweld.

Toen mijn moeder jong was, sloegen mannen hun vrouw. Ook de beelden en schilderijen in de parochiekerk hingen vol bloed: de parochieheilige werd aan een spit gebraden en de afgebeelde Jezussen leken helemaal niet op de held uit Jesus Christ Superstar. Dit waren gemartelde en gebroken lichamen, bloed en wonden, Jezus die zijn doorboorde hart liet zien. Het verschil tussen de Jezus uit mijn jeugd en hoe wij ons de zoon van God vandaag voorstellen werd heel duidelijk in 2004 toen zoveel christenen ontzet waren door het overdreven geweld in Mel Gibsons *The Passion of the Christ*.

Gibson verdedigde zich tegen de kritiek met het argument dat het geweld nu eenmaal een deel van de bijbel is en hij had gelijk. Pilatus laat Jezus uitgebreid geselen in de hoop dat de joden dan berouw zullen hebben, maar zij roepen "Laat zijn bloed neerkomen op het hoofd van ons en onze kinderen." En zo geschiedde.

Wij zijn het in de loop der jaren vergeten, maar de bijbel is los van het passieverhaal één bloedbad. Fans klagen dat George R.R. Martin zoveel van zijn personages in *Game of Thrones* ombrengt, maar dat is niks in vergelijking met de bijbel. Naar verluidt, vermoordt God in de bijbel bijna tweeënhalf miljoen mensen en dan rekenen we de zondvloed nog niet eens mee. Kindertjes worden tegen de rotsen doodgeslagen of door beren opgegeten. En zeg nu niet dat het in het Nieuwe Testament beter is: Jezus zegt uitdrukkelijk dat hij niet vrede komt brengen, maar het zwaard. En op sommige ogenblikken lijkt hij erg op zijn vader: kindermishandeling vindt hij bijvoorbeeld zo erg dat deze misdaad onmiddellijk met de verdrinkingsdood dient te worden bestraft.

De wereld is een stuk beschaafder geworden en de katholieke kerk is de wereld daarin gevolgd. Dat is maar goed ook. Roger Vangheluwe zal wel blij zijn dat hij de paus als rechter had en niet Jezus zelf (met molensteen om de nek in het Minnewater).

Het christendom is een openbaringsgodsdienst met heilige teksten en dus hebben vooral de beschaafde gelovigen een probleem. Fundamentalisten zoals Mel Gibson hebben dan een punt: jullie zijn dan misschien beschaafder geworden, de bijbel zegt nog altijd hetzelfde en al dat geweld kan niet samen met de molenstenen zomaar verdwijnen.

Dit is een probleem dat beschaafde moslims, joden en christenen gemeen hebben: zij hechten een grote waarde aan oude teksten die dateren uit een wereld waarin geweld nog heel gewoon was. Fundamentalisten uit de drie tradities nemen deze oude teksten zoals ze zijn, maar alleen de extreem onbeschaafden onder hen passen die lessen ook toe en hakken hoofden af of handen. De grootste groep beperkt zich tot bloedloos psychologisch geweld.

De beschaafde gelovigen zijn verplicht om het geweld in hun heilige boeken te verdoezelen en dat doen ze in de drie tradities op bijna dezelfde manieren. De gewelddadige passages worden “vertaald” en dan veranderen slaven in dienaars, bijvoorbeeld. Maar je kunt het geweld ook gewoon weggommen door die passages nooit te citeren. Ik denk niet dat er veel gepreekt wordt over Jezus en het zwaard dat hij komt brengen, maar veel meer over dat andere vers uit Matteüs: “wie met het zwaard omgaat, zal door het zwaard vergaan.”

Natuurlijk heb ik zelf liever beschaafde gelovigen, maar wat zij doen met deze oude teksten kan echt niet door de beugel. Om het geweld in de bijbel weg te werken, doen ze de teksten zelf geweld aan. De koran, de joodse tenach en de christelijke bijbel zijn niet het bezit van een paar oudere mannen die menen te weten wat de teksten willen zeggen. Deze boeken zijn van ons allemaal, een deel van de menselijke geschiedenis en ze zijn geschreven door mensen van vlees en bloed. Matteüs, Paulus, Mozes, Mohammed of hoe de schrijvers van deze teksten ook heten, ze hebben allemaal het recht om correct begrepen te worden. En dat betekent mét martelingen, molenstenen en zwaarden.

Om het geweld te begrijpen, volg je best het pad van de terrorist!

door Christophe Busch

*Niets is zo makkelijk als de misdadiger te beschuldigen,
Niets is zo moeilijk dan hem te begrijpen.*

Dostojevski

Onze maatschappelijke ziens- en reactiewijze op extreem groepsgeweld zoals hooliganisme, massamoord, genocide of terrorisme blijkt stevast gebrekkig te zijn. Desondanks decennia van waardevol onderzoek slagen we er nauwelijks in het publiek of de politiek gedegen inzicht te geven in het proces van hoe zoiets zich voltrekt, waar(mee) de kiemen worden gezaaid, welke actoren en factoren bijdragen tot een vruchtbare bodem en uiteindelijk hoe iemand in staat wordt gesteld om het meest gruwelijke geweld te plegen. De complexiteit van de geweldsprocessen wordt door opiniemakers of vermeende experts frequent gereduceerd tot een monocausale verklaring (zoals religie, armoede, identiteit, ...) en dit alles binnen een eng oorzaak-gevolg denken. Vaak leiden de daaruit voortvloeiende discussies tot een verdere polarisering en voedingsbodem voor nieuwe extremisten.

Een doeltreffende aanpak van het terrorisme vereist echter een inzicht in het radicaliseringsproces of het pad dat iemand aflegt op weg naar (engagement) of terug van (disengagement) het geweld. Zo'n proces is graadueel, complex en circulair. Het is in een mistige en grijze zone dat het radicaliseringsproces zich voortstuwt richting extremisme en terrorisme. Slechts een kleine minderheid van extremisten gaat uiteindelijk over tot het gebruik van geweld. Een zeer kleine groep, maar wel één met een zeer grote maatschappelijke impact. En het is net de aard en gradatie van het geweld die aanleiding geeft tot vereenvoudigde en somtijds verkeerde veronderstellingen. Neen, daders van collectief geweld zijn zelden intrinsiek kwaadaardige (BAD) of geestesgestoorde (MAD) individuen die elkaar gevonden hebben. Neen, de daders van diverse aanslagen in en buiten Europa laten zich niet vatten in enkele profielen of typerende persoonseigenschappen. Om het gewelddadige gedrag te begrijpen (niet verschonen!) zullen we daarom onze analyse van het geweld moeten verschuiven van deze profielen naar processen. Niet zozeer de talloze oorzaken van het geweld (roots), maar wel de diverse paden (routes) er naar toe zijn van primordiaal belang voor het contra-terrorisme.

Dikwijls willen we onze complexe wereld bevattelijk maken door het beschrijven of clusteren van de kenmerken van een bepaald fenomeen. Dat doen we voor psychiatrische ziektebeelden, daders van genociden en natuurlijk ook met het hedendaags terrorisme. Geheel in de traditie van Carl Linnaeus, welke plant en dier classificeerde, zo gaan we vandaag ook te werk door het formuleren van terroristische persoonsbeschrijvingen of profielen. We hopen hiermee door het oplijsten van individuele kenmerken meer greep te krijgen op de toekomstige daders en hun geweld. Hoewel dergelijke classificaties een relatieve waarde kunnen hebben, schuilt hier het gevaar dat we de maatregelen ter bestrijding van het terrorisme haast exclusief baseren op een profielbenadering die zelden uitleg geeft waarom de ene extremist wel geweld pleegt en de andere extremist niet. Daarnaast is er ook het risico op etnische profilering welke net een stigmatiserend en triggerend effect kan hebben op de geviseerde groep. Kortom we trachten lijstjes en schema's te maken welke ons een illusie van controle geven, maar ze doen vaak meer slecht dan goed.

Efficiënt ingrijpen op het geweld vereist daarom een dieper inzicht in hoe en waarom iemand betrokken raakt en zich engageert om deel te nemen aan een geweldsproces. Dat je inzicht krijgt in de verbonden rationale keuzes die terroristen maken, waarbij hun moreel referentiekader diametraal tegenover het onze staat. Zo'n 'rationele keuze' is natuurlijk enkel en alleen verstaanbaar binnen hun eigen moreel referentiekader dat ze sociaal hebben opgebouwd. Een analyse van zulke psychologische processen toont het belang van ondermeer ideologie en groepsdynamica die een wervende kracht heeft en duizenden zoekende jongeren introduceert en socialiseert richting een acceptatie van geweld als legitiem middel. Ook krijg je daarmee inzicht in de organisatorische context. Terrorismen vereist immers samenwerking, professionalisme, communicatie, planning e.d.m. De terrorist staat hier voor een cruciaal dilemma waarin hij moet kiezen tussen enerzijds zo weinig mogelijk clandestiene relaties op te bouwen (om onder de radar van de veiligheidsdiensten te blijven) en anderzijds om een voldoende aantal organisatorische contacten te

hebben om een aanslag daadwerkelijk te realiseren. Het hedendaags terrorisme combineert dan ook heel handig diverse cellen of netwerkstructuren met de klassiek hiërarchische structuren waarin leiderschap centraal staat. Een procesbenadering legt zulke groepsdynamische en organisatorische aspecten bloot en blijkt cruciaal om een terroristisch plot te onderscheppen.

Tallose terrorismedeskundigen zijn het erover eens dat er (tot op vandaag) geen succesvolle profielbeschrijving ooit is opgemaakt van terroristen. Zulke benaderingen richten zich voornamelijk op de statische kwaliteiten van het individu en kunnen leiden tot een blindheid voor deze dynamieken die mensen motiveren, rekruteren en verbinden aan het geweld. Alleen zo'n procesbenadering - waarbij we moeten praten met ex-terroristen, empirische data verzamelen en ons focussen op de gedragsmatige beïnvloedingsprocessen - zal ons de nodige kennis en kunde verschaffen om op adequate wijze te reageren op dit extreem geweld. Een betere kennis van dit transitieproces en de triggerfactoren die het proces versnellen, vertragen of omkeren zal het probleem van 'cumulatieve radicalisering' inperken. Veiligheidsdiensten, welzijnswerkers, onderwijs en andere maatschappelijke diensten zouden zich daarom moeten inwerken in zo'n procesbenadering en hun bergen aan verzamelde data bundelen en delen op deze basis. Misschien complexer dan lijstjes, maar wel doeltreffender naar aanpak toe.

Hoe de radicale islam overwinnen?

door Paul Scheffer

Niet alleen de vluchtelingencrisis, maar ook de globalisering van de jihad maakt duidelijk dat buitenlandse conflicten kunnen leiden tot binnenlandse conflicten in tijden van migratie. De manier waarop de oorlogen in de moslimwereld leiden tot geweld in de steden van Europa, is een extreem voorbeeld van een wereld waarin grenzen worden overschreden, in alle betekenissen die men daaraan kan geven.

Willen we onze samenlevingen zoveel mogelijk beschermen tegen dit geweld, dan is het van belang om de motieven te doorgronden die vooral jongeren in de moslimgemeenschappen aanzetten tot hun terreurdaden.

In het gesprek over de Europese jihadgangers gaat het te veel over nihilisme en te weinig over idealisme, te veel over psychologie en te weinig over ideologie. Er zullen vast fanatici tussen de terroristen lopen die van het geweld genieten of mensen die in het leven verdwaald zijn, maar het gaat ook om jongeren die wel degelijk in iets geloven.

Nu wordt ons van alle kanten verzekerd dat het jihadisme een randverschijnsel is, maar de soms wat wereldvreemde zoektocht van radicaliserende jongeren kent wel degelijk een bredere context. Nogal wat Europese moslims geven immers een dogmatisch antwoord op de vraag hoe ze hun geloof kunnen belijden in samenlevingen die zo van God los zijn.

We hebben te lang weggekeken, want het heersende idee was dat vooroordelen bij de meerderheid horen, terwijl minderheden daarvan het slachtoffer zijn. Over dat laatste moeten we het natuurlijk hebben, maar ik heb nooit begrepen waarom vooroordelen niet zowel bij meerderheden als bij minderheden zouden kunnen voorkomen, en in beide gevallen een slechte uitwerking hebben.

De radicale stroming wordt gevoed door fundamentalisme, maar we moeten fundamentalisme en radicalisme blijven onderscheiden. Moslims kunnen immers zeer vrome ideeën koesteren zonder terreur goed te keuren.

Ik geloof onmiddellijk dat een grote meerderheid van de Europese moslims het geweld van IS afwijst, maar ik denk ook dat er genoeg moslims zijn die verlangen naar het herstel van een groots verleden. De aantrekkingskracht van een kalifaat blijft niet beperkt tot een handvol gewelddadige jongeren.

Het idealisme van veel jongeren die kiezen voor de jihad maakt het bieden van weerstand aan deze verleiding niet gemakkelijker – want hun radicalisme heeft een inbedding. Daarom is het belangrijk dat moslims zich niet alleen uitspreken over het geweld van de jihadgangers, maar juist ook over de ideeën waarmee ze dat geweld rechtvaardigen.

Het idealisme van veel jongeren die kiezen voor de jihad maakt het bieden van weerstand aan deze verleiding niet gemakkelijker – want hun radicalisme heeft een inbedding. Daarom is het belangrijk dat moslims zich niet alleen uitspreken over het geweld van de jihadgangers, maar juist ook over de ideeën waarmee ze dat geweld rechtvaardigen.

Niet alleen de moslimgemeenschappen, maar ook de samenlevingen in Europa moeten zich een paar dringende vragen stellen. Om te beginnen over de rol die westerse landen in het Midden-Oosten spelen.

De felle kritiek van veel moslims op de westerse interventies – ook in dit opzicht staan de geradicaliseerde jongeren niet los van hun geloofsgemeenschappen – bevat een kern van waarheid. Waarom is er bijvoorbeeld niet ingegrepen tegen de Syrische president Bashar al-Assad, terwijl die meer slachtoffers op zijn geweten heeft dan IS?

Waarom steunen westerse mogendheden de staatsgreep in Egypte tegen een democratisch gekozen president? Waarom spreken we altijd over het belang van de scheiding van kerk en staat en steunen we toch een theocratisch land als Saoedi-Arabië?

Enige mate van consistentie tussen de normen die men in het binnenland hoog wil houden en de normen die leidend zijn in de internationale betrekkingen, is dan wel van belang.

Ten slotte is er nog een kwestie die wezenlijk is voor de opkomst van extreme stromingen en dat is het ontbreken van een helder idee over de betekenis van de open samenleving, en vooral over de betekenis van gelijke behandeling.

Daar ligt een ander motief voor wrok en radicalisering. Bij veel moslimjongeren bestaat het gevoel dat er met twee maten wordt gemeten, en dat draagt zeker bij tot een verongelijkt gevoel en tot vatbaarheid voor radicale opvattingen.

We moeten de rechtsgelijkheid tot uitgangspunt blijven nemen, en daarom valt er wel een vraagteken te plaatsen bij plannen om jihadgangers de nationaliteit te ontnemen, want dat is alleen mogelijk bij mensen met een dubbele nationaliteit. Ook zien we een neiging om onwelgevallige geloofsovertuigingen – zoals het fundamentalistische salafisme – te gaan verbieden.

De vrijheid van meningsuiting – en vooral de mogelijkheid om woede om te zetten in woorden – is wezenlijk voor een vreedzame samenleving. Dat vraagt wel om ruime meerderheden die geloven in wederkerigheid, die begrijpen dat het recht van de één de verantwoordelijkheid is van de ander.

Die wederkerigheid kan nooit worden afgedwongen, maar de cultuur van vrijheden en verantwoordelijkheden schraagt wel de rechtsstaat. Alles bijeen valt de onzekerheid op in de omgang met de islam als nieuwe godsdienst: de vrijheden worden slecht onderhouden.

Ook eerdere vormen van terrorisme hebben geleerd dat ideeën belangrijk zijn. Zoals gezegd: weinigen hebben uiteindelijk de grens van het geweld overschreden, maar er waren veel meer mensen die wel sympathie hadden voor de motieven en daden van de terroristen.

Het is essentieel dat het gesprek over de mogelijke motieven die de duizenden jihadgangers tot hun reis hebben aangezet, zo open mogelijk wordt gevoerd, met alle onbehaaglijke vragen die daarbij horen. De kernopdracht is trouw te blijven aan de beginselen van de open samenleving.

Dat is een voorwaarde om deze confrontatie met de radicale islam binnen en buiten onze grenzen te winnen.

Deze tekst is een ingekorte versie van het vijfde hoofdstuk van Paul Scheffers essay 'De vrijheid van de grens' dat naar aanleiding van de 'Maand van de filosofie' (2016) werd gepubliceerd bij Lemniscaat.

Religie en de lokroep van IS

door Patrick Loobuyck

589. Dat getal noemt Pieter Van Ostaeyen in zijn rapport waarin hij het aantal Belgische Syriëstrijders bijhoudt. Honderden mensen hadden dus voldoende redenen om de samenleving waarin ze zijn opgegroeid, hun familie en vrienden achter zich te laten en in Syrië en Irak – vaak aan de zijde van Islamitische Staat – te gaan vechten. Gruwelbeelden en mensonterende verhalen houden hen niet tegen. De lokroep van IS klinkt in de oren van sommigen, mannen en vrouwen, onweerstaanbaar.

Wat drijft hen? Er is geen eenduidig antwoord omdat er verschillende types van Syriëstrijders zijn. Er zijn mannen en vrouwen, tieners en veertigers, mensen met en zonder crimineel verleden, mensen uit kansarme gezinnen en mensen met diploma's en kansen, mensen die als moslim zijn opgevoed en zes procent is bekeerling. Collega Rik Coolsaet noemt terecht de sociaal-economische achtergrond, de kansenongelijkheid en de gebrekkige integratie van moslims als pushfactoren die mensen in de rand van onze samenleving in de handen van IS kunnen duwen. Het gevoel van er niet bij te horen, van vervreemding, voortdurend op muren te botsen en hier geen toekomst te hebben is onmiskenbaar een belangrijke trigger voor radicalisering.

Maar er is meer. We kunnen de Syriëstrijders niet begrijpen zonder tegelijk aandacht te hebben voor de pullfactoren die het verhaal van IS aantrekkelijk maken – ook voor mensen die uit beter- en welgestelde milieus komen. In landen als Tunesië, Saoedi-Arabië en Marokko die een tijd geleden al respectievelijk 3.000, 2.500 en 1.500 vaak goedopgeleide Syriëstrijders leverden, kan de gebrekkige integratie moeilijk gespeeld hebben. Het IS-discours slaat ook aan bij mensen die niet door kansarmoede en discriminatie getekend zijn.

Elke jihadist, elke ronselaar, elke IS- en al-Qaeda-tekst verwijst naar godsdienst en politiek om zichzelf te legitimeren. Wie een poging wil doen om jihadi's te begrijpen, kan de politieke en religieuze pull-factoren die de jihadisten zelf voortdurend als legitimering van hun handelen geven niet buiten beschouwing laten. IS appelleert aan de religieuze jihadplicht en doet hiervoor omstandig beroep op islamitische bronnen. IS stelt bovendien het heil van een kalifaat in het vooruitzicht waar men, anders dan in het zogenaamd verderfelijke, seculiere Westen, de pure islam kan beleven. Deze religieus-politieke boodschap bevestigt en versterkt trouwens op oneigenlijke manier het (al dan niet terechte) gevoel dat sommige moslims hebben: we kunnen er hier in het Westen als moslim niet echt bij horen, voor de islam wil Europa geen plaats maken... IS verkondigt bovendien de eindstrijd: de finale heilige oorlog tegen de ongelovigen. Wie er als echte moslim bij wil zijn, mag niet langer dralen. Het is nu of nooit. Het glossy IS-propagandabladd heet "Dabiq", bewust genoemd naar de plek waar volgens islambronnen de apocalyptische eindstrijd gestreden zal worden. Met name mensen die zich hier uitgesloten voelen en een laag zelfbeeld hebben, zijn erg vatbaar voor dergelijk discours waarin hen de mogelijkheid gegeven wordt om plots toch nog iets te betekenen en onderdeel uit te maken van een groot eindtijdverhaal. Het rebelse, puriteinse salafisme biedt opstandige, gefrustreerde jongeren bovendien een kans om zowel tegen hun ouders als tegen de samenleving te ageren.

Verder verheerlijkt IS het martelaarschap en wordt er ingespeeld op het rechtvaardigheidsgevoel van moslims. Elke tekst van jihadleiders en –ronselers hekelt de buitenlandpolitiek van het Westen op een manier die ook in Westerse linkse, anti-imperialistische kringen bon ton is. Uit een analyse van propaganda op sociale media blijkt dat zestig procent daarvan enkel naar politiek verwijst en slechts een vijfde ook religieuze argumenten bevat. Men verwijst in negatieve zin naar het militaire optreden van het kapitalistische, democratische Westen in moslimregio's (in het bijzonder de inval in Irak van 2003 zonder VN-mandaat) en naar de miljoenen onschuldige soennitische moslimslachtoffers en vluchtelingen die het Westen, Israël en Assad op hun conto moeten schrijven. Het motiveert 'idealistische' moslims wereldwijd om tegen dit onrecht te gaan strijden.

Tenslotte moeten we er ook rekening mee houden dat er mensen zijn die zich voornamelijk vanuit een criminele achtergrond en nihilistische motivatie voor de kar van IS laten spannen. Met name heel wat leden

van het terreurnetwerk dat verantwoordelijk is voor de aanslagen in Brussel en Parijs hebben een verleden in drugs en criminaliteit. Religie zou slechts in mindere mate spelen. Er was eerder al het bericht dat jihadi's hun religieuze mosterd halen in werken als Islam for Dummies en The Koran for Dummies . Hun kennis van de religie is flinterdun en ze hanteren een gesimplificeerde knip-en plak islamversie. Dit beeld werd recent nog eens bevestigd in een ophefmakende documentaire waarin een Franse journalist undercover in de wereld van moslimextremisten duikt . Meer Facebook dan Koran, meer suïcidaal nihilisme dan authentiek religieus engagement. Maar toch ook weer niet helemaal zonder de verwijzing naar het religieus perspectief op het paradijs met welwillende maagden...

Satire en de theologie van het theoterrorisme

Paul Cliteur

Wat is de belangrijkste agenda voor dit moment in de bestrijding van het terrorisme? Volgens mij twee dingen.

Allereerst: erkenning dat het terrorisme, waarmee we tegenwoordig geconfronteerd worden, mede een religieuze basis heeft. Dat betekent niet dat geen andere factoren een rol spelen bij terrorisme, maar ook de overtuiging van de daders kan men niet buiten beschouwing laten. En dat is nu precies wat gebeurt. Bijna alle regeringsleiders filteren de religieuze overtuiging van de daders weg en concentreren zich op huisvesting, identiteitsproblemen, al dan niet vermeende discriminatie, et cetera. Maar mensen doen wat zij denken dat zij moeten doen. En dat denken is een religieus bepaald denken: het hedendaags terrorisme is een theoterrorisme.

Bij de bestrijding van terrorisme is dus eerst een goede diagnose nodig. Maar voor de weerbaarheid tegenover terrorisme is ook van belang dat de staten, die door het theoterrorisme worden getroffen, niet de waarden verloochenen die theoterroristen proberen te vernietigen. En een belangrijk deel van het theoterrorisme is gericht op de vernietiging van satirische kritiek op religie.

Die satirische kritiek op religie verdient het dus te worden verdedigd. Het is van belang dat de geest van Rushdie de overhand krijgt op de geest van Khomeini. Er zal eens een moment moeten komen dat de iconen die de theoterroristen van satirische kritiek proberen te vrijwaren op dezelfde manier worden behandeld als alle andere iconen in deze wereld. Dat wil zeggen: open voor kritiek, ook satirische kritiek.

Sommigen vinden dat niet “respectvol”. Zij achten satire “beledigend”. Laten we dat eens wat nader bekijken. Dit is een definitie van “satire”, zoals te vinden in Wordweb: “Satire: witty language used to convey insults or scorn, esp. saying one thing but implying the opposite”. De Oxford Dictionary geeft onder satire: “the use of humour, irony, exaggeration, or ridicule to expose and criticize people’s stupidity or vice, particularly in the context of contemporary politics and other topical issues”.

Satire is dus altijd beledigend, kwetsend, onaangenaam voor sommigen. Maar als het om dictators gaat, is dat niet erg. Sterker nog, het is geboden. Het is van belang dat we de kritische functie van satire zijn werk laten doen: het kritiseren van de macht.

Aanbevolen literatuur

College 1. Geweld en religie: de heilige teksten

De Bijbel, Online in allerlei talen en edities.

De Koran, Vertaling Eduard Verhoef. Vught: Skandalon, 2016.

Geert Lernout, *Als God Spreekt: Bijbel, Koran en Book of Mormon*. Leuven: Van Halewyck, 2006.

Geert Lernout, *In den beginne: Van Adam en Eva tot Intelligent Design*. Amsterdam/Antwerpen: Meulenhoff/Manteau, 2007

Steven Pinker, *Ons Betere Ik: Waarom de mens steeds minder geweld gebruikt*. Amsterdam: Contact, 2011.

College 2. Het pad van radicalisering

Fathali M. Moghaddam, *From the Terrorists' Point of View: What They Experience and Why They Come to Destroy*, Washington: Praeger Security International Advisory Board, 2006

Peter Neumann, *Old and New Terrorism*, Cambridge: Polity Press, 2009

Terrorisme. Studies over terrorisme en terrorismebestrijding, red. E.R. Muller, Kluwer, 2012

Jannie Noppe, Paul Ponsaers, Antoinette Verhage, Brice De Ruyver, Marleen Easton (Eds.), *Preventie van radicalisering in België*, Hogeschool Gent, Governance of Security Research Report Series Vol. III, 2010

William Koomen & Joop van der Pligt, *The Psychology of Radicalization and Terrorism*, New York: Routledge, 2016

Presentatie Christophe Busch: [Het pad van terrorisme heen en terug](#).

College 3. De vrijheid van de grens

Paul Scheffer, *De vrijheid van de grens*, Rotterdam: Lemniscaat, 2015

Paul Scheffer, *Het land van aankomst*, Amsterdam: De Bezige Bij, 2008

College 4. De lokroep van IS

Loobuyck, P. (red.), *De lokroep van IS. Syriëstrijders en (de)radicalisering*, Kalmthout: Pelckmans, 2015

Martijn De Koning, Joas Wagenmakers, Carmen Becker, *Salafisme*, Almere: Parthenon, 2014

Dennis Abdelkarim Honing & Nikki Sterkenburg, *Ongeloofwaardig. Hoe ik mezelf radicaliseerde, en daarvan terugkwam*, Amsterdam: Uitgeverij Q, 2015

Bilal Benyaich, *#Radicalisme #Extremisme #Terrorisme*, Leuven: Van Halewyck, 2015

Sam Harris & Maajid Nawaz, *Islam and the Future of Tolerance. A dialogue*, Cambridge MA: Harvard University Press, 2015

Ayaan Hirsi Ali, *Ketters. Pleidooi voor een hervorming van de islam*, Amsterdam: Augustus, 2015

Khalid Benhaddou, *Is dit nu de islam? Hoe ik als moslim voor nieuwe tijden ga: rationeel, Europees en verzoenend*, Gent: Borgerhoff & Lamberg, 2016

Hamid, S., *Islamic Exceptionalism: How the Struggle Over Islam Is Reshaping the World*, New York, St. Martin's Press, 2016

College 5. Een theologie van het theoterrorisme

Elst, Koenraad, *Moordwapens en dooardoeners: een handleiding voor het islamdebat*, Uitgeverij Aspekt, Soesterberg 2016

Cliteur, Paul, and Herrenberg, Tom, eds., *The Fall and Rise of Blasphemy Law*, with a foreword by Flemming Rose, Leiden University Press, Leiden 2016.

Zee, Macheld, *Heilige identiteiten: Op weg naar een shariastaat?*, Querido, Amsterdam 2016

Verhofstadt, Dirk, *Salafisme versus democratie*, Houtekiet, Antwerpen/Utrecht 2016

Cliteur, Paul, *Bardot, Fallaci, Houellebecq en Wilders*, De Blauwe Tijger, Groningen 2016

COLOFON

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te streamen in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kunt u kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een smartphone of tablet.

Kijk verder op WWW.HOME-ACADEMY.NL

UITGAVE Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 - 37 00 01
E: info@home-academy.nl

ILLUSTRATIE OMSLAG *Het offer van Abraham*, Rembrandt (1635)

OPNAME Frits de Bruijn & Sandro Ligtenberg (Antwerpen, mei 2016)
STEM INLEIDING F.C. van Nispen tot Sevenaer
MUZIEK Cok Verweij
MASTERING Frits de Bruijn
VORMGEVING Floor Plikaar

© Copyright 2016 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN 978 90 8530 160 8
NUR 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.